

Ryszard Kapuscinski. Sobre periodisme i literatura

Jaume Guillamet / Periodista

Crida l'atenció de Ryszard Kapuscinski (1932) una dada gens irrellevant: la seva és una obra tardana, de maduresa, escrita després d'un quart de segle de córrer pel món com a corresponsal de l'agència polonesa de premsa. Ha publicat el més recent i celebrat dels seus llibres, *Ébano*,¹ als 66 anys, el 1998; dels primers, *Another Day of Life*,² no conegut a Espanya, als 44, el 1976, i *El Emperador*,³ sobre l'abissini Haile Selassie, als 46, el 1978. No és un escriptor a l'ús.

Kapuscinski és un periodista que ha seguit un singular procés cap a la literatura. Cada un dels seus llibres és la destil·lació d'una experiència professional intensa i dilatada. Destil·lar, diu el diccionari Fabra, és «vaporitzar la part volàtil (d'una substància líquida o sòlida) i condensar-la per refredament». Del pòsit intel·lectual i emocional de centenars d'informacions i vivències, l'autor en desprèn records, idees i imatges que l'escriptura converteix en literatura.

Ébano es un llibre sobre Àfrica, però no és un llibre de viatges –de dietari personal com els de Javier Reverte⁴ o Pep Subirós,⁵ ni de crònica geo-política com el de Richard Kaplan–,⁶ ni per descomptat, una novel·la. Pot fer pensar en l'extraordinària revisió feta per Michael Herr⁷ de la seva estada a Vietnam, com a corresponsal de guerra, una crònica autobiogràfica generacional de l'horror, que acaba apel·lant a la comprensió dels combatents «grocs».

L'autor polonès ha escrit una invitació a entendre Àfrica. Àfrica no existeix, s'afanya a dir en la nota introductòria, perquè és un continent massa gran i divers per a descriure'l en poques paraules. Es limita, doncs, a explicar-lo a través de la gent que ha vist i de les coses que li han passat, des de 1957 que hi va anar per primera vegada. Ho fa ben lluny del subjectivisme d'altres col·legues, només parla de si mateix quan l'anècdota personal és útil: què vol dir tenir la malària, doncs. El seu jo és nítidament instrumental, lluny, molt lluny, de la impostació artificial de molts viatgers i narradors. La seva escriptura és clara, nítida, càlida, elegant i, si se'm permet dir-ho així, objectiva. Aspira a mostrar la realitat del que veu, posant l'opinió, si hi és, al servei de la descripció, mirant d'entendre i de saber explicar. Només en el correlat d'alguns capítols de *La guerra del fútbol y otros reportajes*⁸ hi trobem apunts precisos de la seva peripècia de corresponsal i a *El Imperio*⁹ unes pàgines autobiogràfiques, com a arrencada necessària del seu viatge a través de l'antiga Unió Soviètica.

Periodisme i literatura, no a la inversa. Tema recurrent, la relació entre la feina d'informar i la de recrear. En una presentació a la Universitat Pompeu Fabra de les *Cartas Europeas* de Josep Maria de Sagarra i Josep Pla,¹⁰ el maig de 2001, insistia Joan de Sagarra a dir que el seu pare no havia estat mai un periodista, sinó un escriptor que va escriure als diaris. Literatura i periodisme, Sagarra; periodisme i literatura, Pla. La comparació d'unes i altres cròniques europees a *El Sol* és ben

expressiva: la mirada de Sagarra és la de l'escriptor, la de Pla és la del periodista. Per al primer, la premsa és un complement, que amplia horitzons i possibilitats, en les cartes europees per la via del retrat i la crítica de costums, postals d'escriptor. Per al segon, la crònica de viatges és un dels seus objectes literaris més elaborats, la literatura és la depuració del periodisme. El món que descobrien per als lectors dels anys 30, el públic d'avui el coneix de primera mà. Àfrica, en canvi, és la gran desconeguda, continua sent el continent fosc de Joseph Conrad, només a l'abast amb viatges organitzats i safaris fotogràfics, només en els països més avançats, pocs.

L'obra tardana i madura de Kapucinski no és la reescriptura del seu periodisme, sinó la destil·lació literària de la experiència professional, que a Ébano sembla tornar a una narrativa de la simplicitat i la transparència. A *El Emperador* i *El Sha* o la desmesura del poder,¹¹ l'autor polonès es val de petits repertoris de veus i formats que reforcen l'artifici literari, sense treure transparència ni llegibilitat a la narració. A *La guerra del fútbol y otros reportajes* i *El Imperio* segueix el format més convencional del reportatge. A Ébano, el text és més despul·lat i aparentment atemporal, el present històric d'un continent on el temps passa d'una altra manera.

Ens queda pendent de traducció una segona obra –*Lapidarium*.¹² La moda Kapuscinski –nomenat periodista del segle, ai!, per una revista– ens ha dut dues novetats complementàries: una selecció de les seves fotografies africanes i un aplec de reflexions orals sobre l'ofici de periodista. No ho és, però *Desde África*¹³ es pot mirar com una lectura visual complementària d'Ébano. Són millors les imatges que suscita la seva escriptura –el gran arbre solitari del darrer capítol que dona ombra i vida a una aldea del desert etiop–, però l'autor ens dona de nou una visió diferent d'Àfrica: una visió amistosa, que no busca l'espectacle ni el dramatisme de molts reporters, pròxima, càlida i dura. «Sempre he intentat obtenir la conformitat de les persones a les que tenia intenció de fotografiar. He volgut conèixer-les abans, fer-hi amistat per que s'adonessin que no tenia males intencions (...) En la meua opinió, fer fotografies, com moltes altres coses de la vida, ha de ser resultat d'una acció comuna: les fotografies les fem junts, jo que apreto el disparador de la càmera i el model que se situa davant meu. Només d'aquesta entesa comuna, d'aquest consens, pot sorgir la mena de fotografia que jo pretenc que surti».

Una cosa semblant diu Kapuscinski del periodisme, en el llibre de converses *Los cínicos no sirven para este oficio*.¹⁴ Parla de les qualitats necessàries per a ser un bon periodista, la principal «ser un bon home, o una bona dona; bons sers humans». Com la fotografia, «sense l'ajut dels altres no es pot escriure un reportatge», perquè «tot reportatge –encara que estigui signat només per qui l'ha escrit– en realitat és el fruit del treball de molts. El periodista és el redactor final, però el material ha estat proporcionat per moltíssims individus. Tot bon reportatge és un treball col·lectiu, i sense un esperit de col·lectivitat, de cooperació, de bona voluntat, de comprensió, recíproca, escriure és impossible».

El títol d'aquest darrer llibre sorprèn, pel que té de desmentit aparent de la realitat. És un títol programàtic, doctrinari en el millor sentit. És una reflexió sobre el bon periodisme, aplec de la transcripció d'un col·loqui amb estudiants, d'una entrevista amb un altre periodista i d'un diàleg amb un altre escriptor. El periodisme és ple de cínicos, és clar, però Kapuscinski no parla als estudiants del periodisme-espectacle dominant, on la informació s'ha separat de la cultura i ha esdevingut mer motiu de negoci. «El veritable periodisme és intencional, a saber: aquell que es fixa un objectiu i que intenta

provocar alguna mena de canvi». Les males persones no poden ser bons periodistes, diu. «Si s'és una bona persona es pot intentar comprendre els demés, les seves intencions, la seva fe, els seus interessos, les seves dificultats, les seves tragèdies». També Herr, en la seva crònica de l'infern, reivindicava que els «bons periodistes, o bé honestos o bé bones persones, donaven al periodisme un nom millor del que es mereixia, almenys a Vietnam» i que «els millors corresponents i els més valents solien ser també els més humans, els que més en contacte estaven amb el que feien».

A l'entrevista amb el col·lega italià Andrea Semplici, periodista i fotògraf, l'expert Kapuscinski analitza el problema geo-polític d'Àfrica: l'ascens dels grans dirigents de la unitat africana, els anys 60, el fracàs dels nous estats independents en els 70, l'esclat de la carestia, la fam i les malalties en els 80, l'abandó posterior per les potències del continent a la seva sort, a la seva mala sort. Lectura complementària d'Èbano.

En el diàleg final amb l'escriptor britànic John Berger, el tema és l'escriptura. Maria Nadotti els proposa la dicotomia de Walter Benjamin:15 el narrador mariner, el que va pel món buscant històries llunyanes –Kapuscinski– davant del narrador camperol, el que no es mou de casa i recull les històries que l'envolten –Berger. L'autor polonès evoca una altra dualitat: l'escriptor reflexiu que pot veure el món sense sortir de la seva cambra –Berger–, el periodista que ha d'anar a descobrir el món per a reflectir-lo –ell mateix.

- 1 KAPUSCINSKI, Ryszard (2000): Èbano. Editorial Anagrama, Barcelona. Original polonès de 1998.
- 2 KAPUSCINSKI, Ryszard (1987): Another Day of Life, Picador, Londres. Original polonès de 1976.
- 3 KAPUSCINSKI, Ryszard (1989): El Emperador. Editorial Anagrama, Barcelona. Original polonès de 1978.
- 4 REVERTE, Javier (1996): El sueño de Africa. En busca de los mitos blancos del continente negro, Anaya-Mario Muchnik, Madrid; (1998): Vagabundo en Africa, El País-Aguilar, Madrid.
- 5 SUBIRÓS, Pep (1993): La rosa del desert, Edicions Destino, Barcelona.
- 6 KAPLAN, Richard D. (1997): Viaje a los confines de la tierra, Ediciones B, Barcelona.
- 7 HERR, Michael (2001). Despachos de guerra. Editorial Anagrama, Barcelona. Original anglès de 1968 i primera traducció castellana de 1980.
- 8 KAPUSCINSKI, Ryszard (1992): La guerra del fútbol y otros reportajes. Editorial Anagrama, Barcelona.
- 9 KAPUSCINSKI, Ryszard (1994): El Imperio. Editorial Anagrama, Barcelona. Original polonès de 1993.
- 10 SAGARRA, José Maria de, PLA, José (2001): Cartas europeas. Crónicas en El Sol, 1920-1928, Ediciones Destino, Barcelona.
- 11 KAPUSCINSKI, Ryszard (1987): El Sha o la desmesura del poder. Editorial Anagrama, Barcelona. Original polonès de 1982.
- 12 KAPUSCINSKI, Ryszard (1997): Lapidarium. In viaggio tra i frammenti della storia. Editorial Feltrinelli, Milà. Original en polonès de 1995.
- 13 KAPUSCINSKI, Ryszard (2001): Desde África. Altaïr, Barcelona.
- 14 KAPUSCINSKI, Ryszard (2002): Los cínicos no sirven para este oficio. Sobre el buen periodismo. Edició a càrrec de Maria Nadotti. Editorial Anagrama, Barcelona. Edició original en italià, 2000.
- 15 BENJAMIN, Walter (1998): «El narrador» a Para una crítica de la violencia y otros ensayos (Iluminaciones IV), Taurus, Madrid, p. 112-113.